



ANTONIO DE NEBRIJA, PRIMER HUMANISTA HISPÀNIC

- 27 de setembre del 2022 a les 8 del vespre
- Sala d'actes del Centre Cultural La Llacuna, Andorra la Vella
En la commemoració dels 500 anys de la seva mort (1444-1522)

Fabiola Sofia Masegosa i Gayo



Doctora en Filologia, professora i traductora jurada

▲ CURRÍCULUM

Andorrana nascuda a Alacant el 9 d'abril de 1968. Professora, escriptora, tutora a la UNED, editora i traductora jurada. Llicenciada en Filologia espanyola per la UNED i doctora en Filologia catalana per la Universitat de Lleida en el programa Territori, patrimoni i cultura catalana amb la tesi doctoral *La vida teatral a Andorra de 1900 a 1970* (2017). L'any 2018 va guanyar l'accèssit del premi Principat d'Andorra de Recerca Històrica de la 41a Nit Literària Andorrana amb el treball de recerca *La vida teatral a Andorra de 1900 a 1970*.

Publicacions:

- "*En terres d'Andorra*", *anàlisi de una peça teatral representativa andorrana*. Epos: Revista de filologia, ISSN 0213-201X, N° 27, 2011, p. 145-158.
- Col·laboracions al *Periòdic d'Andorra* des de l'any 2012.
- *El gat negre i El rebost*, La Llançadora - Comú d'Encamp, 2014.
- *Per què em considero andorrana?* a: 26a Diada Andorrana, XLV Universitat Catalana d'Estiu, Societat Andorrana de Ciències (SAC), 18 d'agost de 2013, Prada de Conflent, ISBN 978-99920-61-19-0 DOI 10.2436/15.0110.17.5
- "Luís Capdevila i Vilallonga, el dramaturg", *Àgora cultural* 28, Andorra, 2016, p. 19.
- "Joan Puig i Salarich, un intel·lectual polifacètic", *Àgora Cultural* 29, 2017, p. 32-34.
- "El pare Ambrós, un amant de la cultura", *Àgora cultural* 32, Andorra, 2019, p. 27-28.
- "*En terres d'Andorra*", *obra de teatre de Jacint Marticella Pobra, 1934*, Andorra, Anem Editors, 2019.
- "El teatre a Andorra en els primers setanta anys del segle XX" en *Ciutadans. Revista de ciències socials d'Andorra*, núm. 17, CRES, 2020, p. 34-39.
- L'entrada *Andorra* en l'Enciclopèdia de les Arts Escèniques catalanes, 2021.
- *La vida teatral a Andorra de 1900 a 1970*. Editorial i Acadèmia Masegosa, 2022.
- *Festes i tradicions andorranes*. Editorial i Acadèmia Masegosa, 2022.

En primer lloc, dins d'aquesta conferència dedicada a la commemoració dels 500 anys de la mort d'Antonio de Nebrija (1444-1522), caldria assenyalar que Nebrija, segons ho explica ell mateix als seus escrits, tenia un ambiciós projecte lingüístic: un gran repertori lèxic, la gramàtica i l'ortografia. El repertori lèxic constava de tres parts, dos diccionaris majors i el tercer, un gran diccionari llatí amb les veus de dret, medicina i teologia, un instrument pensat per als estudis universitaris de l'època. No va acabar mai aquest repertori, però va anar publicant per separat diversos apartats de les diferents parts que el conformaven.

La seva obra va tenir una gran influència en el món universitari, tant espanyol, com europeu, i va ser un dels cims de l'humanisme a Espanya, ja que constitueix un recull del llegat clàssic fet amb la intenció de revitalitzar l'estudi de les llengües vives.

Antonio de Nebrija ocupa un lloc destacat a la història de la llengua espanyola com a gramàtic, per ser l'autor de la primera gramàtica castellana (la coneguda *Gramàtica castellana*), publicada el 1492. Nebrija considera el llatí com a llengua superior a totes les altres i per això, com més s'acosta una llengua al llatí, més perfecta és. Això fa que la *Gramàtica castellana* sigui una gramàtica a l'antiga manera llatina, és a dir, una gramàtica tradicional, normativa, descriptiva, prescriptiva i taxonòmica, perquè la seva funció era indicar a l'estudiant o al lector com s'havia de parlar i d'escriure.

També és autor del que es creia el primer diccionari llatí-espanyol, aquell mateix any, però que actualment s'ha descobert que Alfons de Palencia ja n'havia escrit un altre abans del març de 1442, que és quan es va publicar el de Nebrija, que conté un pròleg dedicat a Isabel la Catòlica en què s'hi refereix com a reina de Granada. Per tant, l'imprès de Nebrija havia de ser posterior a la conquesta de Granada, el gener de 1492. Sabem que Palencia va morir el març de 1492, fet que prova l'evidència que el seu treball és anterior al de Nebrija, ja que el vocabulari ha d'haver estat escrit abans de març de 1492. Amb un matis important, sembla, per les dades que conté, que aquest text va ser publicat pòstumament. Aquesta va ser la primera vegada que a Europa una llengua romanç formava part, encara que marginal, d'un diccionari.



Retrat d'Antonio de Nebrija



Portada del *Diccionario latino-español*



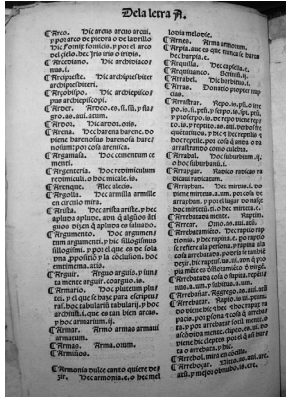
Portada del *Vocabulario español latino*

Nebrija també en va publicar un altre d'espanyol-llatí cap al 1495, amb força anticipació dins l'àmbit de les anomenades llengües vulgars. Més tard, també va escriure les *Reglas de la ortografía castellana*, el 1512, en què va deixar clars els seus principis ortogràfics que regeixen la llengua, i, el 1502, el cardenal Cisneros li havia encarregat la revisió dels textos grecs i llatins de la *Biblia Políglota Complutense*.

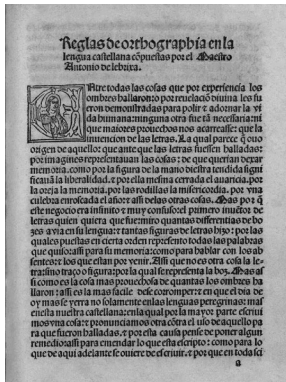
Però Nebrija va ser, a més, un historiador, un pedagog, traductor, exegeta, docent, catedràtic, impressor; editor, tant d'obres pròpies, com alienes; cronista reial, escriptor i poeta. La seva carrera com a professor i autor va ser molt extensa per l'època, ja que va abastar més de mig segle, des de 1470 fins a 1522, any de la seva mort, als 78 anys.

Antonio Martínez de Cala y Xarana o Xarana de Lebrija (Lebrija, 1444 - Alcalá de Henares, 2 de juliol de 1522) més conegut com a *Elio Antonio de Nebrija*, va néixer a l'antiga Nebrissa Veneria, en castellà Lebrija, a la província de Sevilla, en una casa del carrer anomenat en aquella època De los Mesones. Va ser el segon de cinc germans: tres homes i dues dones. Els pares van ser Juan Martínez de Cala e Hinojosa *el Viejo* i Catalina Martínez de Xarana y Ojo, que, segons afirmarà el mateix Nebrija en l'*Elegia de patriae antiquitate*, van ser «agricultors acomodats de mitjana condició i no serfs».

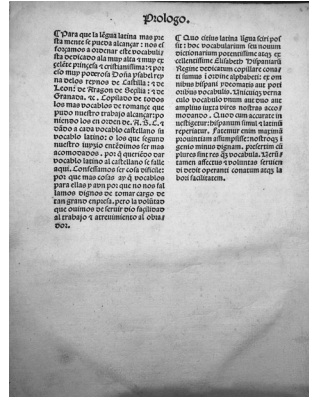
L'inici del procés inquisitorial del Tribunal del Sant Ofici contra Nebrija va començar després de



Un dels folis del diccionari d'Alfonso de Palencia, amb les primeres entrades de la lletra 'a', conservat a la Firestone Library de la Universitat de Princeton



Primera pàgina de les Regles de l'ortografia castellana, 1512



Foli amb el pròleg del diccionari d'Alfonso de Palencia, conservat a la Firestone Library de la Universitat de Princeton



Portada de la *Biblia políglota complutense* del Cardenal Cisneros de la qual Nebrija va realitzar la revisió dels textos grecs i llatins, 1502

la mort de la seva protectora, la reina Isabel de Castella, i va ser dirigit per l'inquisidor general Diego de Deza, contrari a les tesis de Nebrija, favorables a traduir i interpretar la Bíblia des dels originals. Si es va tancar, sense que Nebrija arribés a trepitjar les presons inquisitorials, va poder ser perquè el 1507 Francisco Jiménez de Cisneros va substituir Deza al capdavant del tribunal. Va ser a Cisneros a qui va dirigir Nebrija la seva *Apologia*, editada per Arnao Guillén de Brocar a Logronyo, probablement l'estiu de 1507.

Al clima d'antisemitisme cristià del segle xv a Castella es podria deure el fet que Nebrija mai no escrivís sobre els seus orígens, ja que alguns investigadors pensen que la mare era d'una família jueva sevillana convertida al catolicisme. Encara que pugui semblar que el seu estudi profund de l'hebreu evidenciaria aquesta ascendència, Nebrija va ser sotmès a un procés inquisitorial, com ja hem dit abans, en què els inquisidors no van invocar ni van utilitzar aquesta condició com a agreujant de l'acusació. A més, el fill Sancho el 1506 (el mateix any que el seu pare va patir el procés inquisitorial a Salamanca) va poder presentar sense cap problema les provances de neteja de sang que se li exigien per ingressar al Col·legi dels Espanyols de Bolonya, al qual també havia pertangut el pare. Tots els testimonis d'aquestes proves de sang van afirmar conèixer els seus pares i els seus avis, els que tenien per cristians vells, tant «per coneixement seu com per indicis dels avantpassats», segons va declarar sota jurament un dels testimonis, Pedro Tejero, veí de Lebrija, davant el notari apostòlic, que va afirmar que sabia que els seus avantpassats «són cristians vells i que no són moros ni jueus ni conversos ni tenen part amb ells, i per això són haguts i tinguts en aquesta dita vila».

També el 1506 a Salamanca es va regular la prohibició als conversos d'exercir càtedres o d'accedir a certs graus, prohibició que no va afectar mai Nebrija, com tampoc no l'afectaria la mateixa prohibició aprovada per a la Universitat d'Alcalá el 1519.

El jove Nebrija va passar els primers anys de la seva vida a la terra natal, a la qual dedicarà anys més tard la poesia *Salve, parva domus*, que solia sempre imprimir al principi de les *Introductions latinae*. A la vila natal, doncs, va fer els primers estudis "sota batxillers i mestres de gramàtica i lògica". Als 15 anys va ingressar per estudiar a la Universitat de Salamanca. Als 19, va marxar a Itàlia buscant els nous mètodes i la restitució del llatí. Ell mateix ho diu en la publicació del seu *Vocabulari* (c. 1494): «hasi que en edat de deu y nou anys io fue a Italia», on, el 2 de març de 1463, va fer l'ingrés al Col·legi de Sant Climent de Bolonya gràcies a una beca del bisbat de Còrdova per estudiar teologia. Va continuar allí els estudis fins al 1470. Ell mateix confessa que el seu desig era aprendre noves coses dels grans mestres de l'humanisme, la font del qual era aleshores Itàlia, i poder introduir nous mètodes a les universitats espanyoles, sobretot, en l'ensenyament del llatí.

Quan va tornar a Espanya, el va anomenar Alonso de Fonseca, arquebisbe de Sevilla, perquè fos un dels seus, com el mateix Nebrija escriu. Allà va passar tres anys estudiant, preparant-se per ensenyar la llengua llatina i, a més, va crear escola. Durant aquest temps, va ser també el preceptor del nebot de l'arquebisbe, Juan Rodríguez de Fonseca, a qui va tutelar fins a la mort de l'arquebisbe i qui, més tard, es va convertir en bisbe de Badajoz, Còrdova, Palència i Burgos, successivament.

El 1473, segons pròpia afirmació en els seus *Aenigma juris civilis*, va aconseguir el càrrec de docent de gramàtica i retòrica a la Universitat de Salamanca, i en aquest mateix any es va

casar amb Isabel Solís de Maldonado: «Quiso la fatalitat que la incontinenca me precipités en el matrimoni». En casarse, l'Església li va retirar l'assignació econòmica i, com que el sou de professor d'universitat no li donava per mantenir la família, el 1487 va abandonar Salamanca i va entrar al servei del mestre d'Alcàntara. Així va poder consagrar-se completament als estudis filològics, que van culminar en la seva famosa *Gramàtica*, dedicada a la reina Isabel la Catòlica.

El 1502, Nebrija va intervenir com a llatínia en els treballs de traducció de la futura *Bíblia poliglota complutense*, afavorida pel cardenal Cisneros.

El 1503, a la mort del mestre Gomiel, catedràtic de *Prima de Gramàtica*, la Universitat de Salamanca escriu a Nebrija perquè signi l'oposició d'aquesta càtedra. La guanya, però no s'hi incorpora.

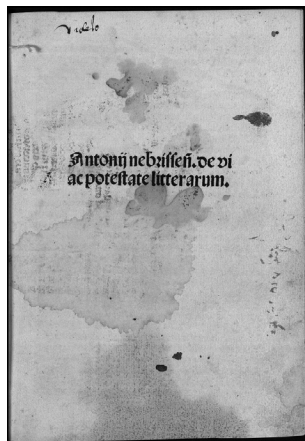
Hi renuncia i se segueix dedicant a la feina de la *Bíblia poliglota*. Aquest fet coincideix també amb el nomenament de Juan de Zúñiga com a cardenal de Sevilla, i, possiblement, també influís en l'actitud de Nebrija el desig del nou prelat que el filòleg seguís amb ell en aquests moments. A més, la tasca docent li consumeix moltes hores de feina per acabar obtenint uns resultats molt limitats, tant en la difusió dels seus coneixements com en els objectius que perseguia, a més de no tenir una posició econòmica folgada. Tot això l'empeny a acceptar la feina que li ofereix Zúñiga.

Aquest mateix any també publica a Salamanca el seu *De vi ac potestate litterarum*, que és una ampliació de la *Repetitio secunda*, i a Sevilla, el *Persius*, comentari de Nebrija sobre els sàtirs de l'obra de Persi. Les dues obres estan dedicades a Juan de Zúñiga. Aquest mor el 1504, i el 2 de maig de 1505, Nebrija pren novament possessió de la càtedra de Salamanca, després, com ja hem indicat, haver-s'hi oposat abans.

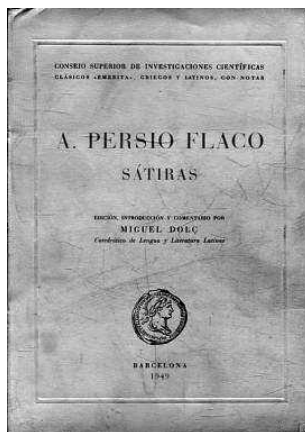
Nebrija pensava que s'havia d'aplicar un criteri filològic a l'edició de la *Bíblia llatina*, que ell tenia encomanada: calia una revisió del text de la *Vulgata* per fixar el de la nova edició.

L'actitud de Nebrija diferia de la dels teòlegs de l'equip, que sostenien que els textos no s'havien de modificar. Aquests convencen Cisneros i Nebrija es retira de l'equip.

El 1506 va llegir la seva tercera *Repetitio: De peregrinarum dictionum accentu* i va publicar un diccionari de dret civil, el *Iuris Civilis Lexicon*, en el mateix volum que altres treballs seus de la mateixa matèria. L'obra conjunta es va anomenar *Aenigmata Iuris Civilis*, encara que no tots



Antonij Nebrissen[sis] *De vi ac potestate litterarum*



Sátiras Persio Flaco, Aulo

els exemplars conservats d'aquesta primera edició contenen el conjunt d'obres a què acabo d'al·ludir. El 1507 va pronunciar la quarta *Repetitio: de etimologia dictionis*, que probablement no es va arribar a publicar mai. *De litteris hebraicis* i *De litteris graecis* són també d'aquell any. Els dos tractadets es van consagrar principalment a assumptes de fonètica, ortografia i pronunciació de l'hebreu i el grec, respectivament.

El 1508 va pronunciar la *Repetitio* cinquena, *De analogia hoc est proportione*. L'any següent es va declarar vacant la càtedra que ocupava, després d'haver-ne estat absent des de l'any anterior. Potser per compensar-ho, aquest mateix any va ser nomenat cronista reial i de seguida va prendre possessió, l'octubre de 1509, d'una nova càtedra, aquesta vegada de Retòrica.

Entre 1510 i 1512 va pronunciar les darreres *Repetitios*: la sisena *De mensuris* (1510); la setena *De ponderibus* (1511); la vuitena *De numeris* (1512) i la novena *De accentu latino aut latinitate donato* (1513). La lectura d'aquesta novena *Repetitio* va ser el darrer acte acadèmic de Nebrija a Salamanca. Com s'aprecia pels títols, la sisena, setena i vuitena estan relacionades en el contingut i formen una unitat, per la qual cosa no estranya que anys més tard es publicassin totes tres juntes sota el títol *De ponderibus (Sobre els pesos)*, 1527.

A començament del curs de 1513 va perdre la càtedra de Salamanca. En aquesta ocasió per tal d'obtenir-la va tenir dos contrincants, Herrera el Viejo i el desconegut batxiller García del Castillo, que va ser qui va finalment va obtenir la plaça. La venjança dels seus enemics s'havia consumat, i Nebrija va marxar dolgut i desenganyat prometent no tornar a Salamanca ni tan sols en cendres. Durant un any es va estar a Sevilla, a la càtedra de San Miguel.

El 1514, quan ja tenia setanta anys, es presenta al cardenal Cisneros, que li concedeix la càtedra de Retòrica de la nova Universitat d'Alcalá de Henares, amb el privilegi que:

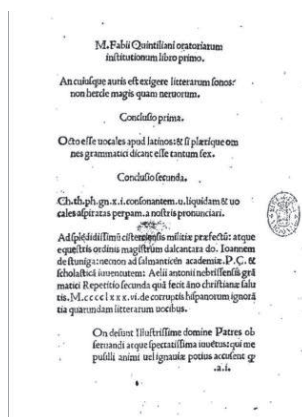
llegis el que ell volgués, i si no volgués llegir, que no llegís; i que això no ho feia donar perquè treballés, sinó per pagar-li el que li devia Espanya.

Nebrija, per tant, va demostrar els coneixements d'hebreu a la seva obra *De literis hebraicis* (1515), primeres transcripcions fonètiques de l'hebreu al llatí i al castellà. Les seves interpretacions de la Bíblia a partir dels originals hebreus i grecs i no del llatí, amb el suport d'altres hebraïstes d'origen jueu, li van crear nombrosos problemes, com ja hem dit abans, amb les autoritats eclesiàstiques i acadèmiques de Salamanca i, posteriorment, d'Alcalá.

Entre d'altres obres, encara publica Nebrija el 1517 les *Regles d'Ortographia en la lengua castellana* i prepara l'última edició de les *Introductiones Latinae* (Alcalá, 1523), que el gramàtic ja no va poder veure publicades.

El mestre Elio Antonio de Nebrija va morir a Alcalá de Henares el 2 de juliol de 1522.

Com ja hem pogut comprovar, Nebrija va ser, sobretot, un professor, un investigador i un dels millors representants de l'humanisme a l'Espanya del seu temps. El gramàtic va ser el preceptor d'alguns joves procedents de les famílies nobles més importants de l'època i, a més, va exercir com a



De literis hebraicis (1515)

professor d'universitat. Per tant, la seva trajectòria professional sempre va estar, d'una manera o d'una altra, vinculada a la formació. Cal recordar que a la dedicatòria de la versió bilingüe llatí-espanyol del seu diccionari de 1442, adreçada a la reina Isabel la Catòlica, Nebrija ja dona mostres del seu interès per impartir coneixements, ja que hi va declarar que el seu propòsit era facilitar a les monges el coneixement de la llengua llatina.

El mateix Nebrija explica que, després de servir l'arquebisbe Alonso de Fonseca, va decidir anar a Salamanca per enfrontar-se als que deformaven i retreien la llengua llatina. Nebrija devia pensar que, retuda Salamanca, la resta de centres del saber de la península rebria de bon grat les noves idees. Així, va iniciar el nostre autor la seva batalla contra els que ell mateix anomenava "bàrbars".

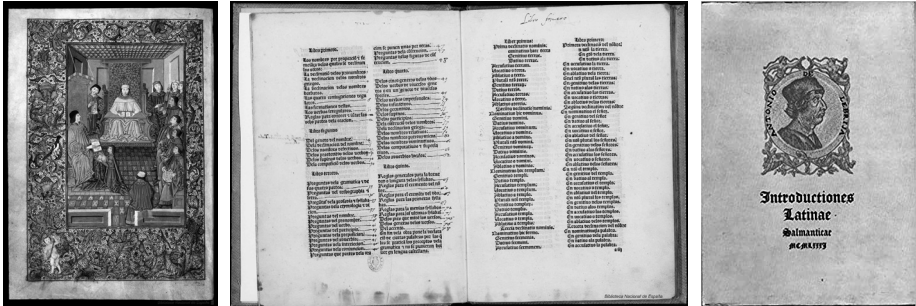
La gran vocació del filòleg espanyol per l'ensenyament era conseqüent amb els ideals de l'humanisme renaixentista que en tornar d'Itàlia el 1470 Nebrija va introduir a Espanya. Entre els humanistes, hi havia una profunda convicció que les persones sempre es poden perfeccionar gràcies a l'estudi i l'esforç. Una idea que queda magistralment plasmada en un dels textos essencials del Renaixement, el *Discurs sobre la dignitat de l'home*, de Giovanni Pico della Mirandola, en què el Creador s'adreça a la seva criatura en aquests termes:

La naturalesa conté altres espècies dins d'unes lleis establertes per mi. Però tu, a qui res no limita, pel teu propi arbitri, entre les mans del qual jo t'he entregat, et defineixes a tu mateix. (...) No t'he fet ni celeste, ni terrestre, ni mortal, ni immortal, a fi que tu mateix, lliurement, a la manera d'un bon pintor o un hàbil escultor, rematis la teva pròpia forma.

A aquesta tasca esmentada de "rematar la pròpia forma" a què al·ludeix en el seu escrit, Giovanni Pico della Mirandola, que Nebrija va interpretar encertadament com el fet d'enriquir els coneixements dels seus alumnes, va ser a la qual Nebrija va dedicar tota la vida. Així, el seu interès primerenc per la llengua llatina es va basar en un afany d'adquirir coneixement, ja que el llatí era, en aquella època, la clau que obria l'accés a tot el saber que tancava el món antic.

El 4 de juliol de 1475 signa un contracte com a lector de la universitat per cinc anys i es compromet a llegir dues lliçons diàries: una d'eloqüència i una altra de poesia.

El 9 de gener de 1476 oposita a la càtedra de *Cosina de Gramàtica*, que havia quedat vacant; el 22 de gener en pren possessió. Quan exercirà el seu ministeri, s'adona que no pot proposar als estudiants cap manual perquè cap no s'ajustava a les seves idees ni al seu mètode d'ensenyament. Per això, es dedica aquells anys a escriure la seva primera publicació, les *Introductiones latinae*, que imprimeix, en una primera edició ja de mil exemplars que aviat es van esgotar, a Salamanca el 1481. El mateix Nebrija, mentre va viure, va anar modificant-la i ampliant-la per introduir millores constants en aquesta important obra durant tota la seva vida. Per tant, l'origen d'aquesta obra van ser les necessitats didàctiques d'ensenyar correctament el llatí. Es tracta d'un tractat que va ser el que més fama, i diners, li proporcionaria entre tota la seva extensa producció, ja que va ser imprès i editat més d'un centenar de vegades en vida de Nebrija, no només a la península Ibèrica (en espanyol i en català), sinó també a bona part d'Europa (va ser imprès diverses vegades en impremtes de París, Venècia, Lió, Bordeus, Llemotges, Tolosa o Colònia, entre d'altres), fins a ser un dels manuals de gramàtica llatina més utilitzats en l'educació europea del segle XVI. Aquestes *Introductiones latinae* van servir de llibre de text, doncs, a la Universitat de Salamanca, des de l'any 1481, que van ser publicades



Imatge, portada i unes pàgines de les *Introducciones Latinæ*

per primera vegada, fins a principi del segle xx. L'humanista no podria haver redactat les *Introducciones* sense tenir un profund coneixement de la tradició gramatical llatina. Ja que per ell la gramàtica és la base de tota la ciència.

Les *Introducciones* van marcar una època a la història de l'humanisme espanyol i una nova etapa a la cultura del país, ja que l'ensenyament de la baixa edat mitjana havia desvirtuat tant el concepte del que és la ciència com la didàctica de les diferents disciplines, i això va afectar, a més, el llatí, que era la llengua utilitzada en les disquisicions a l'ús, empobrint-lo i especialitzant-lo en un argot incomprensible i artificios. Així, Nebrija va arribar a la decisió que no hi podia haver un desconeixement de la llengua en què estava no només fundada la nostra religió, sinó també el dret civil i canònic, la medicina, etc.:

D'aquí ve que els juristes amb prou feines entenen la imatge i l'ombra del seu Codi i Digestos. D'aquí que els metges no llegeixen dos llums de la Medicina: Plini Segon i Corneli Cels. D'aquí que tots els llibres en què estan escrites les arts dignes de tot home lliure jeuen en tenebres sepultats.

Nebrija es proposa demostrar que la ignorància imperant aleshores en totes les ciències pot combatre's amb l'arma de la gramàtica. D'aquesta manera, es disposa a "desarrelar la barbàrie dels homes de la nostra nació" denunciant "guerra a foc i sang" a tots els que se li oposin. Ja a la primera edició de les *Introducciones latinæ* diu al cardenal Mendoza: "si amb el teu favor aconseguixo vèncer els enemics de la llengua llatina, als quals declaro la guerra amb aquest llibre, t'oferré agraït les dècimes del botí".

Ell mateix va escriure en la dedicatòria de las *Introducciones latinæ* dedicada a la reina Isabel:

A todos los maestros que tienen hábito y profesión de letras, los provocho y desafío, y desde agora les denuncio guerra a sangre y fuego, porque entre tanto se aperciban de razones y argumentos contra mí.

Va ser l'encàrrec reial el que el va animar a fer una traducció d'aquesta obra a la llengua romanç contraposada al llatí, el resultat de la qual són les *Introducciones latinas* (1487), en què posava el llatí a la columna de l'esquerra i l'espanyol a la dreta, per tal de fer arribar a un nombre més gran de persones el coneixement de la llengua clàssica, però l'obra va tenir una repercussió escassa i no es va tornar a editar fins al 1773.

Per tant, tots els sabers necessaris per a l'educació de les persones li eren propis i la seva preocupació per la bona educació es va estendre a la formació de totes les persones — incloses les dones — del seu temps.

A Sevilla, doncs, com ja hem assenyalat abans, va ser assignat com a mestre del nebot de l'arquebisbe Alonso de Fonseca, i iniciava així la seva carrera com a educador. Per aquests anys va adoptar l'àlies d'Elio de Nebrija, per honrar la seva ciutat d'origen, plena de làpides en què figuraven els noms d'Elios i Elianos, *Aelius* en romà. Segons el seu propi testimoni, també va ser tutor d'altres joves sevillans entre el 1470 i el 1473, impartint classes a la capella de Granada, la qual es trobava al Pati dels Tarongers, al darrere de la catedral de Sevilla: «En la tornada fui convidado por letras del muy Reverends Padre Alonso de Fonseca, arzobispo de Sevilla».

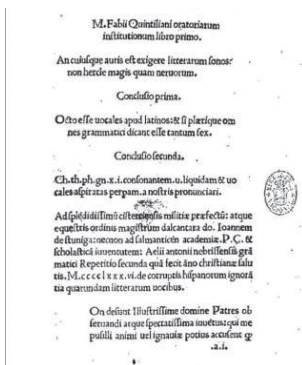
El 1473, va ser nomenat professor a la Universitat de Salamanca, on va exercir, encarregat les càtedres de Retòrica i Gramàtica. En les classes es va esforçar a ensenyar sempre el llatí als estudiants.

Nebrija lluitava constantment contra la barbàrie de mediocres mestres que havien acabat corrompent el llatí i calia lluitar per restablir-lo en la seva total puresa; però no només en la gramàtica, sinó també en qualsevol altra disciplina. Va ser així com, a poc a poc, anava pronunciant les *Repetitios*, per atacar la ignorància dels col·legues, cosa que li va fer guanyar no poques enemistats.

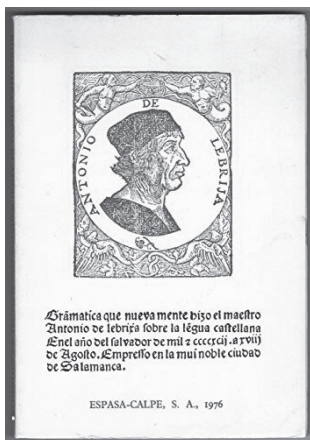
El 1485, va llegir la primera *Repetitio De membris et partibus grammaticae*,¹ avui desapareguda, i el juny de 1486, va llegir la *Repetitio secunda, De corruptis Hispanorum ignorantia quarundam litterarum vocibus*, dedicada a la reforma de la pronunciació del llatí, que va ser ampliada a *De vi ac potestate litterarum*, 1503.

Nebrija deixa la càtedra de Salamanca al final del curs de l'any 1487, després de dotze anys d'exercici i entra al servei de Zúñiga. El temps que Nebrija passa a casa de Zúñiga és molt productiu: escriu i publica la *Gramàtica de la lengua castellana*, el *Diccionario latino-español*, el *Vocabulario español-latino*, la *Muestra de Antigüedades*, la *Tabla de la diversidad de los días*, etc. Se sap que va ensenyar a la mateixa casa de Joan de Zúñiga i públicament a Santa Maria de Granada, i encara li sobrava temps per compondre en llatí l'*Epitalamio*, que ell mateix va llegir al casament del príncep Alonso de Portugal amb la infanta Isabel, primogènita dels Reis Catòlics.

Així, el 1492, va escriure la gramàtica, que va inspirar un gran



Repetitio secunda. De corruptis Hispanorum ignorantia quarundam litterarum vocibus, Biblioteca Nacional de Espanya



Reedicció de la *Gramàtica* de Nebrija, Espasa-Calpe, 1976

interès pedagògic, l'últim capítol de la qual està dedicat a "els que d'estranya llengua voldran aprendre", és a dir, a l'aprenentatge de la llengua espanyola per a estrangers. Aquesta gramàtica de la nostra llengua, titulada *Gramática que nueva mente hizo el maestro Antonio de Lebrija sobre la lengua castellana*, va ser la primera gramàtica d'una llengua moderna, que Nebrija va redactar sense tenir en compte ni la versió llatina ni la bilingüe de les seves *Introductions*. Amb ella pretenia fixar les regles de l'art gramàtic per tal de consolidar la llengua per als segles futurs i dignificar-la fins a arribar a posar-la a la mateixa altura que posseïa en aquella època el llatí. En la seva concepció, Nebrija divideix la gramàtica en quatre parts. De manera que presenta tota la gramàtica castellana distribuïda en quatre llibres: al primer tracta sobre l'ortografia, al segon sobre la prosòdia i la síl·laba, al tercer sobre l'etimologia (que no es correspon amb la concepció posterior del terme gramàtic *etimologia*, sinó, més aviat amb la morfologia i amb els diversos elements que componen l'oració: nom, pronom, article, verb, participi, gerundi, infinitiu, preposició, adverbi i conjunció) i sobre la dicció, i al quart parla de la sintaxi i de les dotze parts de l'oració (encara que reitera que són deu). El conjunt es completa amb un cinquè llibre, titulat *De las introducciones de la lengua castellana para los que de estraña lengua querrán deprender*.

El seu tractat *De liberis educandis libellus* el situa a la línia dels educadors espanyols. Nebrija va plasmar algunes de les seves idees sobre educació en aquesta obra monogràfica, publicada el 1509.

Nebrija va escriure aquest llibre dedicat a l'educació dels fills dels nobles. Va ser Miguel Pérez d'Almazán, secretari del Consell d'Estat dels Reis Catòlics, qui li va fer l'encàrrec. Aquesta obra, que va restar incompleta, consta de dotze capítols, dels quals part estan dedicats a l'educador, les qualitats dels quals han de ser òptimes, i part a l'educand: des de la lactància, les vestidures que ha de portar el nen, l'educació física, els jocs infantils i el seu aprofitament didàctic; fins al perfeccionament de les aptituds naturals, l'exploració de les vocacions, l'edat per començar els estudis, etc. D'aquest llibre es poden destacar tres aspectes que revelen la modernitat de les idees de Nebrija sobre l'educació: quin tipus de persona es vol formar, com s'han de comportar els docents, i quin paper exerceix l'escola en la formació de les persones?

Conseqüent amb les seves idees humanistes, Nebrija propugna una formació que desplega tots els potencials de l'ésser humà, també els exclusivament corporals. I es mostra contrari als càstigs físics:

Castigar amb assots els nens és una mica deforme i servil. I certament una ofensa si es tractés de persones grans. (...). Així doncs, amb el nen, a qui volem esmenar, hem de mantenir la relació amb ell respectant-lo més aviat que atemorint-lo.

Nebrija insisteix també en l'ensenyament a través de l'exemple, que sempre s'ha d'atribuir a la conducta del professor o de l'educador:

Assumeixi el preceptor la ment del pare respecte als seus deixebles i pensi que ocupa el lloc dels qui se'ls han lliurat per a la seva educació. Que no tingui vicis, ni els transmeti. (...)

Com més avisi sovint més rarament castigarà. No sigui iracund; no dissimuli, excepte, quan es tracti de coses que ha de corregir.

Igual que el filòsof Aristòtil, Nebrija creu que la finalitat última de l'educació és preparar per a la dedicació futura als assumptes de l'Estat, avui diríem de la comunitat o de la societat. Per

això, segons ell, la formació dels infants ha de ser responsabilitat del conjunt de la ciutadania, i, encara que admet que hi ha raons que en certs casos justifiquen l'ensenyament per preceptors, reivindica obertament el paper de l'escola com a instrument de socialització. Així, propugna l'educació col·lectiva davant de la individual, a fi d'incorporar plenament l'infant a la vida social. Sobre això, en el *De liberis educandis libellus*, afirma:

Qui serà un ciutadà i, potser, arribarà en algun moment a administrar part de la República i qui ha de viure enmig de la celebritat dels homes s'ha d'acostumar des de petit a no témer els homes i no patir enmig d'una vida solitària i com a ombrívola.

En *De Mensuris*, 1510, a l'interior de la qual apareix un breu glossari exclusivament llatí, s'exposen les unitats mètriques de longitud i de capacitat dels antics. Indica que mesurar els àrids és difícil per la seva densitat variable. A més, fixa la mida de la milla, de l'estadi, del pas i del peu espanyol, una mica més petit que el romà, equivalent a un terç de la vara de Castella. Protesta contra la diversitat de mesures existents i demana una unitat de valor que serveixi de referència entre les unitats de longitud, pes i volum. Pel que fa a *De ponderibus*, 1511, a l'interior de la qual també va posar un glossari llatí, aquesta *Repetitio* està dedicada a examinar les antigues unitats de pes i capacitat.

En tots dos estudis, inclou un glossari amb les seves equivalències i definicions. A *De numeris*, 1512, parla de les denominacions aplicades pels clàssics als números cardinals i ordinals, i corregeix els errors que solien cometre's amb els números romans. Així, denuncia al voltant de trenta passatges de la *Bíblia*, on les quantitats referides per la *Vulgata* no es corresponen amb les que apareixen als textos hebraics en què es corregien.

En aquesta era de la revolució digital en què estem vivint, quan una bona formació és una condició inexcusable per al desenvolupament de les persones, les idees de Nebrija sobre l'educació encara segueixen vives. La seva postura a favor d'una educació respectuosa amb les particularitats de cada individu i la importància que concedeix al paper del mestre són idees plenament actuals i vigents.

Com a conclusió, caldria assenyalar que pot ser que el missatge més important que, cinc segles després de la seva mort, ens transmet Antonio de Nebrija sigui que cal reivindicar la centralitat de l'ésser humà dins de tot el procés educatiu. Dins dels temps de desenvolupament tecnològic accelerat en què vivim en aquesta època, no hi ha una activitat més humana, i més necessària, que l'educació.

Nota

1-Les *repetitios* consistien en repeticions de classes impartides a la Universitat de Salamanca. Era un requisit que a final de curs tots els catedràtics fessin una mena de classe pública per clausurar la seva assignatura. Aquestes *repetitios* no solien publicar-se, però Nebrija va decidir enviar a impremta cinc de les nou que va fer.

